

**ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА
В УКРАЇНІ ЧАСІВ КИЇВСЬКОЇ РУСІ**

Зроблено спробу довести до сучасників ті аспекти охорони навколишнього середовища, які зародилися на початку формування першої української держави – Київської Русі. При чому взятий відрізок часу від зародження етнічних українців, утворення у них держави, до розпаду Київської Русі.

Постановка проблеми

Київська Русь, як держава, почала формуватися у 6–7 столітті після народження Хреста. Про це пишуть багато істориків минулого таких як М. Грушевський (1. с.250,388,398) Б. Рибаків (2.с.794,795,828,829) Нестор Літописець (3.19) та багато, багато інших істориків сучасності. Цю державу створили слов'яни, які були автохтонним населенням на Подніпров'ї, а предками слов'ян був народ трипільців (назва їх пішла від культури, що була відкрита археологом В.Хвойкою біля села Трипільля Київської області), що жили в 4–3 тисячолітті до народження Хреста.

Освоєння навколишнього середовища почалося трипільцями із збиральництва та полювання. У процесі полювання народ почав осмислювати навколишнє середовище. Але остаточно поняття сформувалося в часи початку землеробства. Осмислення природного середовища привело до появи язичництва, яке сприяло появі фольклору, усної народної творчості, яка дійшла до наших днів. Із фольклору ми дізнаємося, що основною складовою навколишнього середовища була земля. «Не бий землі, бо їй болить. Не бий землі, бо не буде родить» – повчали наші предки, виховуючи повагу до землі. І ще один приклад боротьби за чисте навколишнє середовище – це висока санітарна чистота житла, яке було вибілене білою глиною всередині, і ззовні. Це давало здоровий дух, здоров'я людині трипільської культури.

Об'єктом дослідження є вивчення фольклору та всієї літератури, що була написана уже в період Київської Русі, що дійшла до нас, тих способів та методів природокористування, описаних в цій літературі, та оспіваних в піснях, їх вплив на наших предків методом об'єктивного аналізу та історизму. Отже Київська Русь була великою, могутньою економічно багатою країною з дуже розвиненим сільським господарством, що базувалося на освоєнні навколишнього середовища. Особливо було розвинуте зернове господарство. Тут, як в часи трипільської культури, висівали жито, пшеницю, полбу (двозернову пшеницю),

ячмінь, овес, горох (в ті часи його називали «ситность») та інші бобові, які збагачували ґрунт (4.с.26, 108)

Тут також було вперше застосовано глибоку оранку, дво та триплля, застосовувалися добрива (відходи тваринництва). Тваринництво було також досить розвинутою галуззю.

Але найбільший вплив відбувся на розвиток екології, тобто наукове поняття про навколишнє середовище формувала народна медицина, що базувалася на фітофармакології. Трави та городні рослини були матеріалом для виготовлення ліків. Трави збирали в лісах. За часів Київської Русі, якщо збирач трав йшов до лісу, то він обов'язково мав бути вимитим і одягнутим в чисту білизну. Возвеличення трав та сприянню їх розведення, пропаганду їх цілющих властивостей робили народні звичаї, святкування різного роду свят. Наприклад, на свято Івана Купала треба було помитися в бані з віником усіх цілющих трав таких як м'ята, ромашка, полинь. Великою популярністю користувалась кропива. Настій кропиви рекомендували молодим матерям, щоб молоко прибувало, вживали в їжу. Дванадцять блюд готували з кропиви. В фітофармакології велику роль відігравали городні рослини такі як: часник, цибуля, ріпа, кріп (5.88). Навкруги міст таких як Київ, Чернігів, Вишгород були городи, а потім вони були перетворені у великі господарські городи, з яких збирали овочі й для харчування. Князівською владою всі городники були об'єднані в корпорації, на чолі яких був старшина (6.339,343). Таким чином влада князя, його воля була великим чинником у збереженні навколишнього середовища підвищенні його ефективності та користі для людей. Особливо це стосувалося лісів. Уже княгиня Ольга, яка наводила лад в князівстві після смерті свого чоловіка, своїм розпорядженням окреслила велику ділянку лісу, де не мав права ніхто полювати, бо там розводилися звірі, птахи (тобто там сьогоднішньою мовою був заповідник). Ця територія тоді називалася звіринцем .

Отже, на ті роки воля Ольги давала можливість зберегти навколишнє середовище, зберегти його для нащадків. Багато князів дбали про це. Виражено це було не тільки в повеліннях, але й в законодавчих актах. Слід підкреслити, що Київська Русь як високоорганізована держава в 1016 році мала уже Звіт законів, що називалися Правда Ярослава, а пізніше в 1072 онуки Ярослава переробили, доповнивши цей документ, і назвали його Правдою Ярославовичів, або Руською правдою. Це був документ, створений на основі прав і звичаїв слов'ян, за яким жила і діяла держава. Це був регулятор права суспільних відносин, але й відносин людини з природою, її користі та ефективності. «Руська Правда» захищала власність, а найбільшою власністю Київської Русі була земля та природне середовище. М. Грушевський підкреслює, що в «Руській Правді» зроблений аналіз господарювання, економічний обрахунок приплоду худоби, урожайності зернових з певної ділянки землі і зроблені висновки для підвищення ефективності господарства. (7.с.623). «Руська Правда» зафіксувала підвищення

ефективності і захист не тільки організованого господарства, а й дикого природного середовища. Продуктом такого середовища був мед, який був ліками, продуктом харчування, виготовленням міцних напоїв та експортним товаром. У «Руській Правді» дуже багато уваги приділено цьому продукту. Постільки мед тоді добували в лісі в дуплах лип, то «Руська Правда» охороняла липові гаї від вирубування. Слід підкреслити, що липові гаї позначалися невеликими знаками, за руйнування яких «Руською Правдою» передбачався штраф. Мед вибирали люди, які добре знали всю процедуру збирання меду. «Руська Правда» об'єднувала і їх у корпорації, які називалися вощинниками, хто посмів брати мед, згідно «Руською правдою», загрожував штраф, особливо за розорення бортей. (8.с.23).

Поскілки шкури бобра дуже цінилися в князівські часи, то «Руська Правда» охороняла бобрів. За вбивство бобра передбачався штраф у 12 гривень. Для порівняння злочинець за вбивство смерда повинен був заплатити 8 гривень (смертна кара в Київській Русі не застосовувалася). Кінь у ті часи коштував 2–3 гривні (Гривня Київської Русі дорівнювала 160 грамам срібла найвищої проби).

У «Руській Правді» зафіксовано, що розведення бобрів також регулювалося. Їх розводили окремими групами людей (корпорації), які називалися бобровиками і охороняли місця де розводилися бобри. На сьогоднішній день залишилися тільки назви поселень, що були зв'язані з розведенням та захистом бобрів. Їх у Житомирській, Київській, Чернігівській областях більше 40.

Слід зауважити, що знання про природу та її вплив поширювалося не на побутовому рівні. Київська Русь була високорозвинутою країною. Уже в 10 столітті у цій державі були високоосвічені люди. Володимир Мономах писав, що його батько Всеволод знав 5 іноземних мов. 9 (с. 239). Більшість державних людей не тільки вміли читати й писати, а вивчали інші мови. У князівських рідинах вільно володіли грецькою, латинською, польською, німецькою. Великою повагою користувалася грецька мова, з якої перекладалося багато наукової літератури. В Київській Русі читали в перекладі з грецької «Історію природи» Плінія Старшого, Катона «Землеробство», в яких даються поради щодо продуктивності зернових, ролі бобових в підвищенні врожаю.

Популярною в Київській Русі була праця М. Т Варона «Сільське господарство», в якій серед інших проблем автор радив вивчати конкурентне поле, що кожне поле повинне мати свій «паспорт» і не може бути якихось загальних рецептів для великої кількості полів (Треба було це знати більшовикам), вказується на взаємозв'язок землеробства і тваринництва. Із перекладної літератури про природу користувалася повагою книга «Фізіолог, Шестиднев» та багато інших, у яких пояснювали явища природи, їх вплив на навколишнє середовище, на здоров'я людей та його збереження.

Результатом дослідження є висновок, що збереження навколишнього середовища робило державу могутньою, економічно потужною. Внаслідок накопичуваного досвіду, що згадувався в усній народній творчості та

застосування порад, що їх давала іноземна література в Київській Русі були могутні господарства. Тільки один приклад, Н. Полонська-Василенко повідомляє, що в 1146 році у князя Ярослава в Путивлі збирали 500 берківців меду (1 берковець дорівнював 200 кг). Таким чином у князя було 100 тис. кг меду. Сто тон! Це тільки в одному господарстві (10.с226)

Історик І.Крип'якевич повідомляє, що у Рахнах на Чернігівщині у князя були в господарстві 3 тис. стадних кобил і 1 тис. коней. Цей же автор повідомляє, що в одному сільці князя Ігоря у другій половині 11 століття було 900 стогів хліба (10с87,88). Це підкреслювало, що в Київській Русі було високорозвинене товарне господарство, яке було підґрунтям для широко розвинутої торгівлі. А через торгівлю Київську Русь знали, як велику могутню державу в Європі і на Близькому Сході.

Способи і методи збереження та використання навколишнього середовища для сучасників також має велике значення. Мабуть варто було б відродити липові гаї (яких, на жаль, не має ні одного в сучасній Україні, використовувати паспортизацію полів, безприв'язне розведення тварин, зв'язки землеробства і тваринництва, використовувати тваринні відходи).

Особливо треба підкреслити, що у великій справі збереження навколишнього середовища значну роль відіграла релігія. Звичай, поклоніння деревам, гаям, які стали святими місцями, відіграли особливе значення в часи язичництва. А коли було прийняте християнство, головними захисниками навколишнього середовища стали Церква і монастирі. В цей час з'являються легенди про трави, звірів, птахів, які приносять щастя людині. І люди їх свято оберігають. (11, 98, 99, 108, 109).

Література

1. *Грушевський М.* Історія України-Руси/ (М.Грушевський) Львів, 1913 т. 3 с. 423
2. *Рыбаков Б.* Образование Древнерусского государства (Б. Рыбаков. / Доповідь на 10 міжнародн. конгресі істориків у Римі.) АНСССР, 1955. с. 241
3. Повесть временных лет – М. 1950 – 320 с.
4. *Скорняков С.* Зелёные родословные/ (Скорняков С. М. Агропромиздат. 1989) – 172 с.
5. *Крепнякевич І.* Історія України./ (Крип'якевич І.) Львів Світ. 1990 – 520 с.
6. *Грушевський М.* Історія України-Руси / (Грушевський М.) Львів. т 3 – 520 с.
7. *Грушевський М.* Історія України-Руси / (Грушевський М.) Львів. 1913. т3 – 520 с.
8. *Петровський В. В.* Історія України / (Петровський В. В.) Харків Генеза. 2008 – 520 с.
9. *Полонська-Василенко Н.* Історія України / (Полонська-Василенко Н.) / К.Либідь. 1992. т 1 – 221 с.
10. *Крип'якевич І.* Історія України. / (Крип'якевич І.) Львів Світ. 1990 – 520 с.
11. Обряды и верования древнего населения Украины. – / К.Наукова думка, 1990 – 175 с.